

Motto: *Biznes nie jest prowadzoną w dżungli wojną.
Jest raczej grą. I jak każda gra opiera się na regulach.*
(M. Środa, *Słowo wstępne. Biznes i cnoty*, [w:] J. Jackson, *Biznes i moralność*,
Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999).

WPROWADZENIE*

Etyka w finansach jako pole badawcze stopniowo staje się przedmiotem zainteresowań rosnącej liczby badaczy. W niniejszym opracowaniu podjęto problematykę wymiaru etycznego działania różnych instytucji finansowych oraz administracji publicznej w relacjach z gospodarstwami domowymi.

Gospodarstwo domowe to jedna z najstarszych i najważniejszych instytucji ekonomicznych¹, będąca przedmiotem zainteresowania wielu dziedzin nauki, także ekonomii. W sposób szczegółowy genezę i istotę tego pojęcia przedstawia T. Zalega², który także porządkuje terminologię dotyczącą funkcji, zakresu działania, oraz klasyfikacji gospodarstw domowych, prezentując dorobek polskich badaczy zajmujących się tą problematyką, takich jak: A. Hodoly³, J. Szczepański⁴, M. Pohorille⁵, M. Latuch⁶. Definicje gospodarstwa domowego, a także informacje liczbowe na jego temat, można odnaleźć w opracowaniach takich instytucji jak np. NBP⁷ czy GUS⁸. Autorzy zajmujący się gospodarstwem domo-

* Prof. UŁ dr hab. Iwona Dorota Czechowska, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki.

¹ Zob. szerzej C. Bywalec, *Ekonomika i finanse gospodarstw domowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 7; B. Świecka, *Niewypłacalność gospodarstw domowych. Przyczyny – Skutki – Przeciwdziałanie*, Difin, Warszawa 2009, s. 19; G. Światowy, *Gospodarstwo domowe jako kreator przemian społecznych i gospodarczych*, „Konsumpcja i Rozwój” 2012, nr 2, s. 56.

² T. Zalega, *Konsumpcja. Determinanty. Teorie. Modele*, PWE, Warszawa 2012 (rozdział 3).

³ A. Hodoly, *Gospodarstwo domowe i jego rola społeczno-ekonomiczna*, KiW, Warszawa 1971.

⁴ B. Gałęski, *Socjologiczna problematyka gospodarstw domowych*, [w:] A. Szczepański (red.), *Badania nad wzorcami konsumpcji*, PWN, Warszawa 1977.

⁵ M. Pohorille, *Potrzeby, podział, konsumpcja*, PWE, Warszawa 1985.

⁶ M. Latuch, *Demografia społeczno-ekonomiczna*, PWE, Warszawa 1998.

⁷ Gospodarstwa domowe to osoby lub grupy osób będące konsumentami i/lub producentami rynkowymi wyrobów i usług. Sektor gospodarstw domowych obejmuje: osoby prywatne, przedsiębiorców indywidualnych, rolników. NBP, *Klasyfikacja sektorowa*, „Biuletyn Informacyjny” 2016, nr 4, Warszawa, s. 95.

⁸ Gospodarstwo domowe to grupa osób spokrewnionych ze sobą lub niespokrewnionych, mieszkających razem i wspólnie utrzymujących się (gospodarstwo domowe wieloosobowe) lub

wym wskazują na łączenie zarówno w teorii jak i praktyce życia codziennego pojęcia gospodarstwa domowego z rodziną, podkreślając jednak, że gospodarstwo domowe traktowane jest jako kategoria ekonomiczna, natomiast rodzina jest kategorią socjologiczną. Przedstawiając różnice między tymi podmiotami wyróżnione ze względu na ich strukturę można zauważyć, że występują jednoosobowe gospodarstwa domowe, a także takie, w składzie których są osoby niepowiązane więzami rodzinnymi⁹. Głównym celem rodziny jest utrzymanie ciągłości biologicznej, kulturowej, a także zaspokojenie potrzeb emocjonalnych oraz kontrolowanie zachowań swoich członków. Zatem do najważniejszych aktywności rodziny należy realizacja funkcji: prokreacji, socjalno-wychowawczej, kulturotwórczej, emocjonalnej, a także gospodarczej¹⁰.

Podstawowym kryterium pozwalającym uznać daną grupę osób za gospodarstwo domowe jest wyodrębnienie pod względem ekonomicznym (samodzielność gospodarowania własnością osobistą), czyli wspólnota majątku oraz budżetu, przynajmniej w zasadniczej części. Istotną cechą gospodarstwa domowego jest także realizacja określonego celu, którym jest zaspokojenie wspólnych, a także osobistych potrzeb wszystkich jego członków¹¹. Realizacja powyższych celów łączy się z prowadzeniem gospodarki finansowej, podejmowaniem decyzji dotyczących przede wszystkim gromadzenia, podziału, pozyskiwania i wydawania środków pieniężnych, a także użytkowania przedmiotów konsumpcji. Działając w sferze konsumpcji gospodarstwo domowe jako ostateczny użytkownik jest konsumentem¹². Pojęcie gospodarstwa jest szerszym terminem od pojęcia konsumenta, gdyż może ono obejmować więcej niż jednego konsumenta¹³.

Definicje gospodarstw domowych można odnaleźć w publikacjach autorów związanych z finansami¹⁴. Spośród wielu definicji gospodarstwa domowego z punktu widzenia niniejszego opracowania istotna jest ta, którą podaje

osobę utrzymującą się samodzielnie, bez względu na to czy mieszka sama, czy też z innymi osobami (gospodarstwo domowe jednoosobowe). GUS, *Dochody i warunki życia ludności Polski*, Informacje i Opracowania Statystyczne, Warszawa 2015, s. 35.

⁹ E. Bogacka-Kisiel, *Gospodarstwo domowe jako podmiot gospodarczy*, [w:] E. Bogacka-Kisiel (red.), *Finanse osobiste. Zachowania – Produkty – Strategie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 15.

¹⁰ M. Plopa, *Psychologia rodziny, teoria i badania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007, s. 18; M. Janoś-Kresło, *Cechy konsumentów i gospodarstw domowych jako podmiotów konsumpcji*, [w:] M. Janoś-Kresło, B. Mróz (red.), *Konsument i konsumpcja we współczesnej gospodarce*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2006, s. 20–21.

¹¹ Zob. szerzej G. Światowy, *op. cit.*; C. Bywalec, *op. cit.*, 2009, s. 15.

¹² Z. Borowska-Kwasik, *Gospodarstwo domowe*, [w:] R. Milewski (red.), *Elementarne zagadnienia ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999, s. 133.

¹³ A. Streżyńska, *Ochrona konsumenta w UE i w Polsce*, „Samorząd Terytorialny” 2000, nr 10.

¹⁴ S. Flejterski, *Metodologia finansów. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 93; J. Harasim, *Bankowość detaliczna w Polsce*, CeDeWu, Warszawa 2005; I. D. Czechowska, *Oszczędności gospodarstw domowych w Polsce w okresie kryzysu*, „Prace i Materiały Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego” 2013, nr 2/4, s. 58.

B. Świecka, zwracając uwagę na to, że gospodarstwo domowe jest ważnym podmiotem systemu finansowego, a jego członkowie podejmują decyzje finansowe oraz uczestniczą w przepływie strumieni pieniężnych¹⁵. Te podmioty, tak jak inni uczestnicy rynku prowadzą gospodarkę finansową, tzn. gromadzą i wydają środki pieniężne oraz lokują ich nadwyżki i zaciągają pożyczki¹⁶. Z określeniem tego typu działalności łączy się pojęcie finansów gospodarstw domowych, czy tzw. finansów osobistych. Finanse gospodarstw domowych dotyczą aktywności w czterech powiązanych obszarach, oprócz konsumpcji również: pozyskiwania źródeł finansowania, zarządzania ryzykiem oraz oszczędności i inwestycji (czyli podejmowania decyzji dotyczących określenia części przeznaczanej na oszczędności i decyzji o tym, gdzie zaoszczędzone środki zostaną zainwestowane, na jaki czas i w jakiej formie¹⁷. Gospodarstwa domowe aktywne w procesach finansowych, związanych z tworzeniem ich dochodów i realizacją wydatków mają relacje z różnymi partnerami, będącymi podmiotami otoczenia finansowego. Na rynku obecnych jest wiele instytucji finansowych, oferujących gospodarstwom domowym różnorodne produkty i usługi finansowe. W niniejszym opracowaniu w polu zainteresowania autorów znalazły się mające wymiar etyczny relacje gospodarstw domowych z pośrednikami finansowymi w szerokim rozumieniu (takimi jak banki, czy ubezpieczyciele) oraz wąskim (pośrednicy i doradcy finansowi). Ponadto uwzględniono relacje finansowe gospodarstw domowych wynikające z obligatoryjnych obciążeń fiskalnych z fiskusem oraz podmiotami leczniczymi. W tym ostatnim przypadku był to przykład relacji z podmiotem gospodarki realnej w kontekście zjawiska konfliktu medycznego, stanowiącego ważny problem dla funkcjonowania gospodarstwa domowego.

W opracowaniu podjęto próbę połączenia elementów finansów osobistych z teorią etyki biznesu. Elementy teorii etyki biznesu stały się podstawą do określenia wymiaru etycznego relacji pośredników finansowych z gospodarstwami domowymi, będącymi nabywcami usług finansowych. Całość wywodu została osadzona w perspektywie teoretycznego odwołania do filozoficznej wizji współczesnego społeczeństwa i jej związków z biznesem. Jedną z głównych dziedzin filozofii, w ramach której poszukuje się intelektualnych rozwiązań dotyczących kłopotliwych sytuacji codziennego życia (obok logiki, teorii poznania, metafizyki itd.) jest etyka. W ramach współczesnych teorii etycznych, nawiązujących do teorii moralności pojawia się etyka życia gospodarczego, czy etyka biznesu.

¹⁵ B. Świecka, *op. cit.*, s. 21–22.

¹⁶ G. Rytelewska, *Bankowość detaliczna – procesy oszczędzania i kredytowania gospodarstw domowych*, [w:] *Bankowość detaliczna potrzeby, szanse i zagrożenia*, PWE, Warszawa 2005, s. 19.

¹⁷ E. Bogacka-Kisiel (red.), *Finanse osobiste. Zachowania – Produkty – Strategie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 10–11.

Etyka biznesu to termin wieloaspektowy, różnie interpretowany¹⁸, wskazujący na związek z etyką i biznesem. G. Hansen proponuje klarowną definicję, zgodnie z którą etyka biznesu to „...reguły, standardy postępowania i kodeksy...”, zawierające zasady, będące wskazówkami „...moralnie słusznego i uczciwego postępowania w konkretnych sytuacjach działalności gospodarczej”¹⁹. R. T. De George, autor, który pierwszy podjął próbę wydzielenia etyki biznesu jako odrębnego pola badawczego, definiuje ją szeroko, podkreślając relacje z biznesem i wskazuje, że ten rodzaj etyki charakteryzuje się zarówno teoretycznym aspektem, jak i praktycznym zastosowaniem²⁰. Zazwyczaj etykę biznesu odnosi się wobec działalności gospodarczej, której celem jest dążenie do sukcesu ekonomicznego, inaczej skuteczności, czy efektywności („E1”) oraz ekonomiczności („E2”). Do tych dwóch cech charakterystycznych dla aktywności gospodarczej (2xE) dodaje się tzw. trzecie „E”, czyli perspektywę etyczną²¹. Etyka biznesu jest określana przez ukazanie jej celów i zadań. W ramach etyki biznesu nie poszukuje się odpowiedzi na pytanie, czy procesy zachodzące na rynku są sprawiedliwe, ale co zrobić, żeby były bardziej sprawiedliwe i moralne²². Ten proces poszukiwania jest na tyle istotny, że występuje pogląd (Kant), zgodnie z którym etyka to nauka o tym co powinno być, a nie o tym co jest²³.

W użyciu powszechnym etyka odnosi się do kodeksu lub zestawu zasad, np. etyka lekarska, etyka chrześcijańska. Początki etyki łączy się z filozofią²⁴. Spośród wielu sposobów klasyfikacji teorii etycznych popularną wydaje się klasyfikacja historyczna²⁵. W takim ujęciu można wyróżnić teorie klasyczne i współczesne. Teorie klasyczne będą spełniały jeden z dwóch albo oba równocześnie warunki. Pierwszy – ich autorzy będą poszukiwać odpowiedzi na pytanie „Czym jest dobre życie dla ludzi?”. Drugi – poszukiwana będzie odpowiedź na pytanie „Jak ludzie powinni postępować?”. Za prekursora klasycznych refleksji etycznych uznaje się najczęściej Sokratesa, następnie Platona i Arystote-

¹⁸ Powiązania etyki biznesu z ekonomią prezentują: G. Brennan D. Moseley, *Economics and Ethics*, [w:] H. LaFollette (red.), *The International Encyclopedia of Ethics*, Wiley-Blackwell, Forthcoming, Oxford 2013.

¹⁹ G. Hansen, *Wprowadzenie do etyki biznesu*, „Etyka” 1993, nr 26, s. 91.

²⁰ R. T. De George, *The Status of Business Ethics: Past and Future*, „Journal of Business Ethics” 1987, vol. 6, s. 204.

²¹ J. Klimek, *Etyka biznesu, Teoretyczne założenia, praktyka zastosowań*, Difin, Warszawa 2014, s. 8.

²² G. Hansen, *op. cit.*, s. 91.

²³ J. Klimek, *op. cit.*, s. 83.

²⁴ C. Dierksmeier, *Kant's Humanistic Business Ethics*, (November 25, 2010), <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1715265>. Kant uznawał, że etyka stanowi najważniejszy dział filozofii. L. Kołakowski, *O co nas pytają wielcy filozofowie*, Seria III, Znak, Kraków 2006, s. 9, [za:] J. Klimek, *op. cit.*, s. 41.

²⁵ R. H. Popkin, A. Stroll, *Filozofia*, Wyd. II, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1994, s. 7.

lesa²⁶. Podkreśla się także zasługi dla klasycznej filozofii etycznej takich postaci jak np. Epikur (twórca hedonizmu), Diogenes i Antystenes (wyznawcy doktryny cynizmu)²⁷. Ważne miejsce w rozwoju etyki miała etyka chrześcijańska z takimi przedstawicielami jak: św. Augustyn, Tomasz z Akwinu²⁸. Wzorce moralne odnoszące się do zjawisk gospodarczych (np. niespłacanie długów, wykorzystywanie cudzej własności, wypłacanie wynagrodzeń z opóźnieniem²⁹) można także odnaleźć w innych religiach: judaizmie i buddyzmie, czy islamie. Ważną postacią dla klasycznej etyki jest Kant, według którego moralność oznacza postępowanie zgodnie z obowiązkiem i powinnością. Jako przykład podawana jest sytuacja człowieka, który spłaca długi z poczucia roztropności, obawiając się konsekwencji. W tym przypadku osoba ta nie jest człowiekiem moralnym, natomiast byłaby moralna, gdyby działała z poczucia finansowego zobowiązania, z którego „wynika obowiązek” spłacenia długu³⁰.

Etyka współczesna dotyczy przede wszystkim analizy języka moralności³¹ i jest definiowana jako dział filozofii, w którym do teorii moralności stosuje się analizę. Współczesne teorie etyczne są dzielone na grupy³²:

- subiektywnych lub obiektywnych sądów moralnych;
- naturalistycznych (sądy moralne są prawdziwe lub fałszywe i mogą być sprowadzone do pojęć niektórych nauk naturalnych, głównie psychologii), antynaturalistycznych (sądy moralne są prawdziwe lub fałszywe ale nie mogą być sprowadzone do pojęć niektórych nauk naturalnych) lub emotywistycznych (sądy moralne nie są ani prawdziwe ani fałszywe ale wyrażają uczucia tych którzy je wypowiadają i tych, którzy je słyszą);
- motywistycznych (słuszność i niesłuszność działania zależy od motywu jego podjęcia), konsekwencji (słuszność i niesłuszność działań zależy całkowicie od efektów tych działań) i deontologicznych (słuszność lub niesłuszność działania zależy wyłącznie od rodzaju działania, nacisk jest kładziony na pojęcia zobowiązania i obowiązku).

Za początki etyki biznesu w Europie uznaje się okres renesansu, w związku z przywiązywaniem wagi do uczciwości w handlu, czy operacjach finansowych.

²⁶ J. B. Ciulla, *Is Business Ethics Getting Better? A Historical Perspective*, „Business Ethics Quarterly” 2011, April, s. 335–343; R. T. De George, *A History of Business Ethics*, https://www.bbvaopenmind.com/wp-content/uploads/2013/02/A-History-of-Business-Ethics_Richard-T-De-George.pdf; Aristotle, *Nicomachean Ethics*, R. Crisp (tłum. i red.), Cambridge University Press, New York 2000.

²⁷ R. H. Popkin, A. Stroll, *op. cit.*, s. 14–25.

²⁸ J. C. das Neves, D. Mele, *Managing Ethically Cultural Diversity: Learning from Thomas Aquinas*, „Journal of Business Ethics” 2013, vol. 116(4), s. 769–780.

²⁹ J. Klimek, *op. cit.*, s. 45.

³⁰ R. H. Popkin, A. Stroll, *op. cit.*, s. 59

³¹ *Ibidem*, s. 70.

³² *Ibidem*, s. 73–77.

Jest to okres pojawienia się społecznego potępienia lichwy³³. Wraz z rozwojem wolnego rynku, w okresie późnego renesansu pojawił się pogląd N. Machiavellego, opisującego postawę księcia wobec świata rządzącego się własnymi prawami. Zgodnie z Machiavelliczną grą o władzę, wolny rynek funkcjonuje podobnie. Podstawą jego funkcjonowania jest gra o sumie zerowej, jeden z graczy traci, a drugi zyskuje. Podobny pogląd prezentowany był przez akceptujących metaforę Darwina, porównujących biznes do walki o byt oraz do dżungli³⁴. W tym podejściu gracze są postrzegani jako potencjalni wrogowie, których trzeba pokonać. Inny interpretator wolnego rynku A. Smith, autor metafory o „niewidzialnej ręce”, zakładając, że świat został stworzony przez Boga, sprawiedliwego sędziego oczekuje, że dobro będzie nagrodzone, a zło ukarane. Z tego założenia wywodzi, że rynek jest kierowany „niewidzialną ręką”. Przy czym nagrody i kary pojawiają się w długotrwałym procesie, co oznacza, że celem uczestnika rynku staje się nie zysk z pojedynczej transakcji, ale stopniowy rozwój firmy. Taki cel powinien wynikać z właściwego postępowania, co stanowi o moralności rynku. W tym miejscu, zdaniem G. Hansena, pojawia się etyka biznesu, stającą się dyscypliną *sui generis*, niebędącą „Machiavelliczną ekonomią przemocy, ani czystą etyką – moralizatorstwem”³⁵.

Analizując początki etyki biznesu, jako wyodrębnionego obszaru wiedzy można zauważyć, że określenie etyka biznesu weszła do użytku w USA we wczesnych latach 70³⁶. Norman Bowie łączy datę narodzin etyki biznesu z rokiem 1974, kiedy to odbyła się pierwsza konferencja poświęcona temu tematowi: „Conference in Business Ethics” na Uniwersytecie w Kansas, w rezultacie której powstała pierwsza antologia o etyce biznesu³⁷. W 1982 r. ukazał się uznawany za jeden z pierwszych podręczników poświęconych etyce biznesu, pozycja autorstwa M. Velasqueza³⁸. W tym samym roku po raz pierwszy zaczęto wydawać kwartalnik „Journal of Business Ethics”, który jest uważany za najlepsze i za najbardziej wpływowe czasopismo zajmujące się badaniami etyki biznesu³⁹. Od 1998 r. funkcjonuje w Polsce czasopismo „Annales. Etyka w Życiu

³³ I. D. Czechowska, *Dylematy związane z nadmiernym pobieraniem odsetek. Perspektywa historyczna i teraźniejszość*, „Annales, Etyka w Życiu Gospodarczym” 2013, vol. 16, s. 189–199.

³⁴ R. C. Salomon, *Etyka biznesu*, „Etyka” 1997, nr 30, s. 167.

³⁵ G. Hansen, *op. cit.*, s. 91–93.

³⁶ R. T. De George, *A History of Business Ethics...*

³⁷ N. E. Bowie, *Business Ethics*, [w:] J. P. DeMarco, R. M. Fox (red.), *New Directions in Ethics*, Routledge & Kegan Paul, New York 1986, [za:] *A History of Business Ethics...*, [dostęp: 24.04.2016].

³⁸ M. Velasquez, *Business Ethics*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New York 1982. W tym samym roku ukazał się także podręcznik do etyki biznesu autorstwa B. Normana, *Business Ethics*, Prentice-Hall, New York 1982, [za:] R. T. De George, *The Status of Business Ethics...*, s. 210.

³⁹ G. Calabretta, B. Durisin, M. Ogliengo, *Uncovering the Intellectual Structure of Research in Business Ethics: A Journey Through the History, the Classics, and the Pillars of Journal of Business Ethics*, „Journal of Business Ethics” 2011, vol. 104(4), s. 499.

Gospodarczym”. Od 1986 r. działa ulokowany w Londynie *Institute of Business Ethics*. Jego celem jest umacnianie etycznej kultury i zachęcanie do utrzymywania wysokich standardów, bazujących na etycznych wartościach w biznesie⁴⁰. W 1987 r. natomiast rozpoczęła działanie *European Business Ethics Network* (EBEN), organizacja wspierająca inicjatywy z krajów europejskich, której celem jest generowanie etycznej świadomości i wyzwań w światowej gospodarce, a także promowanie dialogu na temat roli gospodarki społecznej. EBEN utrzymuje kontakt ze wszystkimi ważnymi, międzynarodowymi organizacjami w dziedzinie etyki biznesu⁴¹. Analizując kolejne wydarzenia składające się na rozwój etyki biznesu można odnotować również, że w 1999 r. Sekretarz Generalny Kofi Annan, podczas Światowego Forum Ekonomicznego, zwrócił uwagę na zagadnienia etyki biznesu w ramach inicjatywy ONZ Global Compact, poświęconej zrównoważonemu rozwojowi⁴².

W Polsce etyka biznesu, jako dziedzina badań naukowych, pojawiła się na przełomie XIX i XX w. To opóźnienie J. Klimek, autor monografii *Etyka biznesu*, stanowiącej kompendium wiedzy o etyce biznesu⁴³, tłumaczy powszechnie występującym poglądem, że jeszcze w XVIII w. działalność gospodarcza była uznawana za profesję niegodną dla przedstawicieli establishmentu, dlatego powierzano ją Żydom, a w zakresie rzemiosła – mieszczaństwu. Po epoce realnego socjalizmu, w której dominował pogląd, że posiadanie własnego biznesu jest podejrzane moralnie, nastąpił w ramach transformacji okres wolności gospodarczej, kiedy stopniowo zaczęto budować etykę biznesu⁴⁴.

Współczesna etyka biznesu wywodzi się z filozofii i wykazuje z nią związek, odnosząc się do teorii moralności⁴⁵. Etyka, podobnie jak nauki filozoficzne, z dystansem podchodzi do przekonań opartych jedynie na tradycji, wierze, autorytecie, popularności, osobistych pragnieniach i emocjach. Etyka, podobnie jak filozofia, to nauka, podejmująca próbę formułowania i krytycznej oceny elementów moralności. Etyka biznesu wydaje się być potrzebna i celowa dla uporządkowania działalności gospodarczej. Ma także znaczenie dla legitymizacji działań firmy zabiegającej o zaufanie klientów i wizerunek firmy o wysokim standardzie cywilizacyjnym. Warunki funkcjonowania rzeczywistości gospodarczej zmieniają się w czasie, pojawiają się nowe okoliczności, nowe sytuacje i nowe dylematy etyczne. W tej sytuacji potrzebne są nowe reguły i zasady, które pomogą zachować się właściwie. Powyższe zasady często opisywane są np. w kodeksach

⁴⁰ <http://www.ibe.org.uk/about-ibe-and-supporting-us/54/54>.

⁴¹ <http://www.eben-net.org/?q=content/about-us>.

⁴² <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc>.

⁴³ J. Klimek, *op. cit.*, s. 77.

⁴⁴ J. Maciuszek, *Zarys problematyki etyki biznesu*, [w:] J. Dietl, W. Gasparski (red.), *Etyka biznesu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997, s. 1.

⁴⁵ J. Klimek, *op. cit.*, s. 84.

etycznych, będących wyrazem tzw. *soft law* – samoograniczeń⁴⁶, ustalanych przez środowisko zawodowe⁴⁷, które lepiej pojmuje specyfikę funkcjonowania danej branży niż ustawodawca, reprezentujący interesy danej opcji politycznej. Dla rozwoju tej dyscypliny ważne jest poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o motywację stosowania zasad etyki biznesu, uzasadnienie jej zaleceń. Niewątpliwie kwestią istotną w tym obszarze, o pragmatycznym charakterze (oprócz cywilizacyjnego postępu), jest oddziaływanie etyki biznesu na uzyskiwane wyniki firmy, w ramach realizowanych, długoterminowych celów biznesowych⁴⁸.

Biorąc pod uwagę specyfikę etyki biznesu, ważny jest cel, który stawiają sobie poszczególne organizacje i ich pracownicy. Tym celem nie powinna być maksymalizacja zysku, wbrew powiedzeniu przypisywanemu M. Friedmanowi *the business of business is business*, oznaczającego, że sensem biznesu jest biznes, czyli sukces rynkowy, to znaczy zysk⁴⁹. W takim podejściu na pierwszym miejscu stawiany jest pragmatyzm⁵⁰. Tymczasem, zgodnie ze współczesnym dyskursem naukowym, biorąc pod uwagę społeczny aspekt funkcjonowania wydaje się, że celem firmy powinno być realizowanie interesów różnych interesariuszy, co w długim okresie korzystnie wpłynie na wyniki finansowe. Jedną z ważniejszych grup interesariuszy jest grupa klientów, m.in. konsumenci, osoby fizyczne, czy szerzej gospodarstwa domowe. Klienci są ważni dla usługodawców. To właśnie ich oczekiwania skłaniają do poprawy jakości działania usługodawców. Dostrzega się związek między satysfakcją klientów, ich lojalnością a efektywnością firm. Firmy podejmują starania tworzenia trwałych relacji z klientami. Pozamaterialny aspekt budowania relacji jest tworzony na podstawie powiązań o charakterze partnerskim, a nawet emocjonalnym⁵¹.

Obszarem, który wywołuje szereg emocji, są szeroko pojęte finanse. Przy wieloznaczności terminu finanse występuje konsensus, dotyczący uznania roli pieniądza w określeniu specyfiki zjawisk finansowych⁵². Z punktu widzenia problematyki niniejszej monografii istotne są przede wszystkim dwie grupy

⁴⁶ A. Mokrysz-Olszyńska, *Znaczenie soft law w regulowaniu działalności reklamowej*, „Prace i Materiały Instytutu Gospodarki Światowej” 2007, nr 28, s. 1–5.

⁴⁷ I. D. Czechowska, *Kodyfikacja standardów etycznych, ze szczególnym uwzględnieniem kodeksów etycznych banków*, „Bezpieczny Bank” 2015, nr 1(58); I. D. Czechowska, *Poszukiwanie rzetelności w kontekście kodeksów zawodowych na przykładzie sektora bankowego*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, nr 395, s. 53–61.

⁴⁸ G. Hansen, *op. cit.*, s. 95–98.

⁴⁹ J. Klimek, *op. cit.*, s. 91.

⁵⁰ R. C. Salomon, *op. cit.*, s. 165–168.

⁵¹ G. Michalczuk, U. Widelska, *Orientacja na klienta jako przesłanka rozwoju małego przedsiębiorstwa – tradycyjne a nowoczesne ujęcie marketingu na przykładzie wybranych przedsiębiorstw w Podlaskiem*, [w:] A. Bielawska (red.), *Uwarunkowania rynkowe rozwoju mikro, małych i średnich przedsiębiorstw – mikrofirma 2011. Tworzenie i zarządzanie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 638: Ekonomiczne problemy usług” 2011, nr 63, s. 168–169.

⁵² Zob., szerzej np. D. Korenik, S. Korenik, *Podstawy finansów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 19.

podmiotów aktywnie uczestniczących w sferze zjawisk finansowych. Z jednej strony gospodarstwa domowe, realizujące swoje indywidualne preferencje i cele w ramach zarządzania finansami osobistymi⁵³. Z drugiej strony pośrednicy finansowi, pomagający kształtować strumień finansowy swoim klientom, ale także występujący w roli przedsiębiorstw, prowadzący specyficzną, finansową działalność, realizujący własne cele⁵⁴. Pojawiają się zatem relacje, w których występują problemy etyczne między tymi partnerami. Słabszą stroną relacji z instytucjami finansowymi są konsumenci, charakteryzujący się deficytem wiedzy ekonomicznej, marketingowej, prawnej. Pojedyncza, nieudana z punktu widzenia konsumenta transakcja może całkowicie zdestabilizować budżet gospodarstwa domowego, nie wpływając przy tym na wskaźniki ekonomiczne instytucji finansowych. Bywa, że pracownik reprezentujący firmę pośrednictwa finansowego koncentruje się na walorach danego produktu, nie informując o ryzyku, czy dodatkowych kosztach, nie daje czasu klientom na zapoznanie się z zapisami regulaminu i nie wyjaśnia jego zawilej i skomplikowanej treści.

W teorii i praktyce finansów stopniowo coraz większego znaczenia nabiera społeczny kontekst działania i ocena instytucji finansowych jako podmiotów zaufania społecznego. Do tej grupy podmiotów trzeba dołączyć również administrację publiczną, mającą istotny wpływ na funkcjonowanie współczesnego społeczeństwa, poprzez stosowanie ogólnych wartości, a także standardów i regulacji prawnych⁵⁵. W tej perspektywie pojawia się coraz więcej publikacji poświęconych zagadnieniom etycznym. Problematyka etyki jest ważna i ciekawa teoretycznie, istnieje również społeczne zapotrzebowanie na jej bliższe rozpoznanie. Główną motywacją dla autorów monografii podjęcia tematu etyki w finansach, było rosnące znaczenie etyki biznesu i chęć skonfrontowania jej z określonymi segmentami systemu finansowego. Ponadto kierowano się założeniem, że ograniczanie występowania dylematów etycznych może prowadzić w dłuższej perspektywie do poprawy efektywności systemu finansowego, a przez to całej gospodarki. Impulsem do przygotowania monografii była również krytyczna analiza literatury przedmiotu, która wykazała, że o ile występuje coraz więcej pojedynczych artykułów poświęconych etyce w finansach, to jednakże stosunkowo nieznaczne publikacje⁵⁶, w całości poświęcone są tej problematyce.

⁵³ C. Bywalec, *Ekonomika i finanse gospodarstw domowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012; E. Bogacka-Kisiel (red.), *op. cit.*

⁵⁴ D. Korenik, S. Korenik, *op. cit.*, s. 22.

⁵⁵ J. Filek, *Rola administracji publicznej w kształtowaniu etycznego biznesu*, „Annales” 2005, t. 8, SWSEiZ, Łódź.

⁵⁶ J. R. Boatright, *Finance Ethics: Critical Issues in Theory and Practice*, John Wiley & Sons, New Jersey 2010; J. Dobson, *Finance Ethics: The Rationality of Virtue*, Rowman & Littlefield, Lanham (MD) 1997; J. Hendry, *Ethics and Finance*, Cambridge University Press, Cambridge 2013.

Porządkując pojęcie etyka finansów i etyka w finansach można nawiązać do podejścia badacza tej problematyki, Johna R. Boatrighta, redaktora bardzo często cytowanej książki *Finance Ethics. Critical Issues in Theory and Practice*. Według tego autora etyka finansów to stosunkowo nowa dziedzina naukowa, (rozpoznawalny, odrębny kierunek studiów) będąca przedmiotem badań akademickich, przede wszystkim autorów zajmujących się finansami. W ramach etyki finansów jako dziedziny wykorzystuje się odpowiednie narzędzia analityczne i metody⁵⁷. Natomiast etyka w finansach dotyczy moralnych kwestii towarzyszących procesom finansowym.

Teksty zawarte w niniejszej monografii zostały podzielone na trzy części. W części pierwszej: *Mezoetyczne dylematy i wyzwania sektora finansowego*, odnoszącej się do zachowań instytucjonalnych instytucji finansowych, przedstawiono zakres badawczy etyki finansów na tle specyfiki finansów. Wskazano problem nadmiernego wzrostu systemu finansowego. Podkreślono, że etyka finansów umiejscawia finanse w szerokiej płaszczyźnie zagadnień o charakterze: ekonomicznym, finansowym, społecznym i moralnym. Kolejnym elementem części pierwszej jest prezentacja etycznych aspektów mikrofinansów, związanych z problematyką ubóstwa, wykluczenia finansowego i społecznego oraz poprawą dostępu do usług finansowych dla najbiedniejszych. W tej części monografii umieszczono także tekst odnoszący się do jednego z postulatów racjonalności w postaci maksymalizacji własnych korzyści, poprzez wykorzystanie *dylematu więźnia* w analizie i kształtowaniu etycznych zachowań. Podkreślono, że ćwiczenie i analiza szeregu eksperymentów wykorzystujących *dylemat więźnia* mogłoby przyczynić się do lepszego zrozumienia sensu racjonalnego postępowania i towarzyszących mu zasad moralnych, zwłaszcza w kontekście konfliktu interesów indywidualnych i grupowych.

W części drugiej, pod tytułem: *Etyczne problemy sektora bankowego, doradztwa i pośrednictwa finansowego*, analizowano przede wszystkim zagadnienia etyczne w głównym segmencie systemu finansowego, którym jest sektor bankowy. W ramach etycznych problemów sektora bankowego opisano strategię orientacji na klienta jako odpowiedź na nieetyczną sprzedaż usług bankowych, koncentrowano się także na zaufaniu do sektora bankowego, badano programy etyczne banków i elementy etyki pracy analityków bankowych. Przedmiotem rozważań autorów w tej części opracowania były także reklamy bankowe i ich etyczny kontekst. Drugą część monografii zamyka tekst poświęcony problemom etycznym na rynku usług doradztwa i pośrednictwa finansowego, podmiotów pojmowanych w wąskim ujęciu jako zajmujące się jedynie biernym pośrednictwem, ograniczonym do dystrybucji instrumentów finansowych⁵⁸.

⁵⁷ J. R. Boatright, *op. cit.*, s. 3–19.

⁵⁸ Zob. szerzej I. D. Czechowska, *Pośrednictwo usług finansowych wobec kryzysu na rynkach finansowych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio H. Oeconomia” 2011, t. 45, s. 215–223.

Trzecia i ostatnia część monografii, zatytułowana: *Etyczne problemy sektora ubezpieczeniowego i sektora finansów publicznych*, obejmuje przede wszystkim zagadnienia etyczne występujące w sektorze ubezpieczeniowym. Pośród poruszanych tam problemów znajdują się: etyczne aspekty funkcjonowania sektora ubezpieczeń wobec zmian klimatycznych i ekstremalnych zjawisk pogodowych, etyczny wymiar terminowości likwidacji szkód komunikacyjnych. W tej części został opisany także ważny problem, mający wymiar finansowy dla konsumenta i jego rodziny. Problem ów dotyczy konfliktu medycznego, występującego w sektorze podmiotów gospodarki realnej, do której należą podmioty lecznicze, z sektora finansów publicznych lub finansów prywatnych. Powyższy problem został przedstawiony m.in. w kontekście ubezpieczenia błędów medycznych. Opracowanie zamykają dwa teksty poświęcone finansom publicznym. Jeden z nich przedstawia występowanie etyki w administracji publicznej, a drugi dotyczy etycznych problemów związanych z podatkami.

Przedstawione w niniejszej monografii treści zostały wzbogacone o odniesienia do literatury przedmiotu, aktualne rozwiązania prawne, uzupełnione odwołaniami do badań empirycznych, raportów, a czasami studiów przypadków.

Opracowana przez grupę Autorów monografia może stanowić pozycję przeznaczoną dla szerokiego grona Czytelników i być przydatna m.in. w dydaktyce studentów uczelni ekonomicznych. Jej odbiorcami mogą być także praktycy oraz osoby, pragnące poszerzyć wiedzę na temat procesów zachodzących w systemie finansowym, mających wymiar etyczny, a także członkowie gospodarstw domowych, którzy mając świadomość etycznych problemów, chcą lepiej zarządzać swoimi finansami osobistymi.

Autorzy składają podziękowania Recenzentkom, prof. dr hab. D. Korenik oraz prof. dr hab. K. Brzozowskiej za rzeczowe, życzliwe i inspirujące uwagi. Wyrażają także wdzięczność swoim rodzinom za cierpliwość i wyrozumiałość. Pragną jednocześnie podkreślić, że ponoszą wyłączną odpowiedzialność za wszelkie uchybienia i ostateczną konstrukcję opracowania.

Iwona Dorota Czechowska

BIBLIOGRAFIA

- Aristotle, *Nicomachean Ethics*, R. Crisp (tłum. i red.), Cambridge University Press, New York 2000.
- Boatright J. R., *Finance Ethics: Critical Issues in Theory and Practice*, John Wiley & Sons, New Jersey 2010.
- Bogacka-Kisiel E., *Gospodarstwo domowe jako podmiot gospodarczy*, [w:] E. Bogacka-Kisiel (red.), *Finanse osobiste. Zachowania – Produkty – Strategie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
- Bogacka-Kisiel E. (red.), *Finanse osobiste. Zachowania – Produkty – Strategie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
- Borowska-Kwasik Z., *Gospodarstwo domowe*, [w:] R. Milewski (red.), *Elementarne zagadnienia ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999.
- Bowie N. E., *Business Ethics*, [w:] J. P. DeMarco, R. M. Fox (red.), *New Directions in Ethics*, Routledge & Kegan Paul, New York 1986.
- Bywalec C., *Ekonomika i finanse gospodarstw domowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Bywalec C., *Ekonomika i finanse gospodarstw domowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
- Calabretta G., Durisin B., Ogliengo M., *Uncovering the Intellectual Structure of Research in Business Ethics: A Journey Through the History, the Classics, and the Pillars of Journal of Business Ethics*, „Journal of Business Ethics” 2011, vol. 104(4).
- Ciulla J. B., *Is Business Ethics Getting Better? A Historical Perspective*, „Business Ethics Quarterly” 2011, April.
- Czechowska I. D., *Dylematy związane z nadmiernym pobieraniem odsetek. Perspektywa historyczna i teraźniejszość*, „Annales, Etyka w Życiu Gospodarczym” 2013, vol. 16.
- Czechowska I. D., *Kodyfikacja standardów etycznych, ze szczególnym uwzględnieniem kodeksów etycznych banków*, „Bezpieczny Bank” 2015, nr 1(58).
- Czechowska I. D., *Oszczędności gospodarstw domowych w Polsce w okresie kryzysu*, „Prace i Materiały Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego” 2013, nr 2/4.
- Czechowska I. D., *Pośrednictwo usług finansowych wobec kryzysu na rynkach finansowych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio H. Oeconomia” 2011, t. 45.
- Czechowska I. D., *Poszukiwanie rzetelności w kontekście kodeksów zawodowych na przykładzie sektora bankowego*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, nr 395.
- Das Neves J. C., Mele D., *Managing Ethically Cultural Diversity: Learning from Thomas Aquinas*, „Journal of Business Ethics” 2013, vol. 116(4).
- De George R. T., *A History of Business Ethics*, https://www.bbvaopenmind.com/wp-content/uploads/2013/02/A-History-of-Business-Ethics_Ri-chard-T-De-George.pdf.
- De George R. T., *The Status of Business Ethics: Past and Future*, „Journal of Business Ethics” 1987, vol. 6.
- Dierksmeier C., *Kant's Humanistic Business Ethics*, (November 25, 2010), <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1715265>.
- Dobson J., *Finance Ethics: The Rationality of Virtue*, Rowman & Littlefield, Lanham (MD) 1997.
- Filek J., *Rola administracji publicznej w kształtowaniu etycznego biznesu*, „Annales” 2005, t. 8, SWSEiZ, Łódź.
- Flejterski S., *Metodologia finansów. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

- Gałęski B., *Socjologiczna problematyka gospodarstw domowych*, [w:] A. Szczepański (red.), *Badania nad wzorcami konsumpcji*, PWN, Warszawa 1977.
- GUS, *Dochody i warunki życia ludności Polski*, Informacje i Opracowania Statystyczne, Warszawa 2015.
- Hansen G., *Wprowadzenie do etyki biznesu*, „Etyka” 1993, nr 26.
- Harasim J., *Bankowość detaliczna w Polsce*, CeDeWu, Warszawa 2005.
- Hendry J., *Ethics and Finance*, Cambridge University Press, Cambridge 2013.
- Hodoly A., *Gospodarstwo domowe i jego rola społeczno-ekonomiczna*, KiW, Warszawa 1971.
- Janoś-Kresło M., *Cechy konsumentów i gospodarstw domowych jako podmiotów konsumpcji*, [w:] M. Janoś-Kresło, B. Mróz (red.), *Konsument i konsumpcja we współczesnej gospodarce*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2006.
- Klimek J., *Etyka biznesu, Teoretyczne założenia, praktyka zastosowań*, Difin, Warszawa 2014.
- Kołąkowski L., *O co nas pytają wielcy filozofowie*, Seria III, Znak, Kraków 2006.
- Korenik D., Korenik S., *Podstawy finansów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- LaFollette H. (red.), *The International Encyclopedia of Ethics*, Wiley-Blackwell, Forthcoming, Oxford 2013.
- Latuch M., *Demografia społeczno-ekonomiczna*, PWE, Warszawa 1998.
- Maciuszek J., *Zarys problematyki etyki biznesu*, [w:] J. Dietl, W. Gasparski (red.), *Etyka biznesu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997.
- Michalczuk G., Widelka U., *Orientacja na klienta jako przesłanka rozwoju małego przedsiębiorstwa – tradycyjne a nowoczesne ujęcie marketingu na przykładzie wybranych przedsiębiorstw w Podlaskiem*, [w:] A. Bielawska (red.), *Uwarunkowania rynkowe rozwoju mikro, małych i średnich przedsiębiorstw – mikrofirma 2011. Tworzenie i zarządzanie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 638: Ekonomiczne problemy usług” 2011, nr 63.
- Mokrysz-Olszyńska A., *Znaczenie soft law w regulowaniu działalności reklamowej*, „Prace i Materiały Instytutu Gospodarki Światowej” 2007, nr 28.
- NBP, *Klasyfikacja sektorowa*, „Biuletyn Informacyjny” 2016, nr 4, Warszawa.
- Norman B., *Business Ethics*, Prentice-Hall, New York 1982.
- Płopa M., *Psychologia rodziny, teoria i badania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007.
- Pohorille M., *Potrzeby, podział, konsumpcja*, PWE, Warszawa 1985.
- Popkin R. H., Stroll A., *Filozofia*, Wyd. II, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1994.
- Rytelewska G., *Bankowość detaliczna – procesy oszczędzania i kredytowania gospodarstw domowych*, [w:] *Bankowość detaliczna potrzeby, szanse i zagrożenia*, PWE, Warszawa 2005.
- Salomon R. C., *Etyka biznesu*, „Etyka” 1997, nr 30.
- Środa M., *Słowo wstępne. Biznes i cnoty*, [w:] J. Jackson, *Biznes i moralność*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999.
- Streżyńska A., *Ochrona konsumenta w UE i w Polsce*, „Samorząd Terytorialny” 2000, nr 10.
- Światowy G., *Gospodarstwo domowe jako kreator przemian społecznych i gospodarczych*, „Konsumpcja i Rozwój” 2012, nr 2.
- Świecka B., *Niewypłacalność gospodarstw domowych. Przyczyny – Skutki – Przeciwdziałanie*, Difin, Warszawa 2009.
- Velasquez M., *Business Ethics*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New York 1982.
- Zalega T., *Konsumpcja. Determinanty. Teorie. Modele*, PWE, Warszawa 2012.
- <http://www.eben-net.org/?q=content/about-us>.
- <http://www.ibe.org.uk/about-ibe-and-supporting-us/54/54>.
- <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc>.